

Интересът като елемент от човешкото съзнание

гл. ас. д-р Светла Маринова

The interest is a manifestation of the human consciousness. Law regulates the social relations and interests through the consciousness. We support the subject-objective approach to the interest. It postulates that the interest originates from the interaction between the person and conditions of the external world. The human activity, (internal and external,) transforms the subjective to the objective component of the substance of the interest. The interest is objective in terms of its origin, but it is subjective in terms of its creation in the internal world of the person.

Key words: the interest in law, subject- objective approach to the interest in the law, the human consciousness;

Социалната действителност има сложен характер. Ключов за разясняване на същността и проявите и форми се явява въпроса за диалектиката между обективно и субективно, вътрешно и външно, индивидуално и групово отношение и поведение на човека към заобикалящата го действителност. Тези двойки противоположности изграждат нееднозначното съдържание на социалните явления. То намира израз в същността на понятието за интереса.

Интересът е единно сложно явление, от там понятие, което има двойка функция³. Той е елемент от човешката дейност⁴ и предпоставка за човешкото поведение. Чрез него се трансформира социалнонеобходимото за човека в ценност за него⁵. Чрез поведението интереса се проявява във външна, фактическа (но не непременно овеществена) динамична част на социалната реалност. Интересът е обективирана причина за социално действие на правната система. Неговата същност се разкрива чрез взаимодействието на съставките му. Те са благо, потребност, дейност, ценност, мотив. Те изграждат нееднозначното съдържание на интереса, чрез който се регулира поведението на правните субекти.

Като предмет на обществените науки, в тази връзка и на правото, интересът е явление, което отразява биосоциалната природа на човека. Интересът е предмет на социология и психология, също и на икономическата наука. Интересът е понятие и на социалната психология. Тя използва специфичен подход към явленията, които са неин предмет. С него заменя отношението между двата термина обект-субект, с отношение между три термина: индивидуален субект – социален субект – обект. Социалната психология подхожда към явлението интерес като разглежда индивидуалното и колективното като взаимодействащи си страни на едно цяло⁶. От тази наука интересът влиза като понятие на правната наука и на съвременната обща теория на правото.

За да определим основната същност на интереса ключов е въпроса за подхода към правото. Смисълът на правото е зададен за човека, търси се чрез феноменологичния/ херменевтичния подход към правото. Двата подхода се предполагат и роде-

³ Наумова, Ст., Правно съзнание и правнорелевантно поведение, Правна мисъл, 1986, кн. 3, с. 16.

⁴ Под дейност тук ще разбираме цялата съвкупност от различни обществени отношения, колективни действия и постъпки на отделните хора.

Докато при правото дейността е съзнателната дейност на хората, изразена във външно поведение, вж. Р. Ташев, Теория за правната система, С., 2006, с. 28.

⁵ Под поведение имаме предвид превръщане на вътрешното състояние на личността в действия по отношение на социално значими обекти, Вж. Наумова, Ст., Правно съзнание и правнорелевантно поведение, Правна мисъл, 1986, кн. 3, с. 15.

⁶ Нешев, П., Социалната психология: теории и перспективи, научен Алманах на ВСУ „Черноризец Храбър”, 2007, кн. 15, с. 42-43.

ят с това, че търсят смисъла на правото⁷. Битийността на правото, която съвсем не е само нормативна, разкрива смисъла на правото, като отражение на съзнанието⁸. Смисълът на правото определя защо съществува правото като социално явление. Същността на правото определя как съществува, какво представлява и как действа⁹. Нашият отговор е че смисъла на правото, който е ценностен ред в обществените отношения, съществува и действа чрез интереса като част от човешкото съзнание.

Правото е явление на съзнанието, но в неговото извеждане като смисъл участие и несъзнаваното¹⁰. Двете формират сложната взаимовръзка между социалната и биологична природа на човека. Зададеният смисъл на правото не е само метафизичен или априорен, той е зададен чрез социалното ниво на съществуване на всяка човешка общност¹¹. Той е зададен в индивидуалното и групово съзнание, което дава и преобразува, съществува в социалния интерес на човека.

Българската правна теория не изследва самостоятелно въпроса за същността на интереса. До колкото има изследвания за това, интересът се свързва с понятието субективно право. Дискусията се свежда до това дали интересът е част от съдържанието на субективното право или е предпоставка и цел на субективното право. Поддържа тезата, че интересът има самостоятелна роля за правото като социална система. Тя е резултат от неговите характеристики и съставки, които се отразяват и са елементи на човешкото съзнание. Чрез тях правото регулира човешкото поведение и изпълнява социалната си задача.

Интересът е елемент от човешкото съзнание. Това се доказва и от изследванията, свързани с до правната организация на човешкото общество. Движението на човека се е изменяло в посока от масово-емпирично равнище към оценъчно-нормативна сфера. Оценъчно-нормативната сфера е свързана с необходимост от планомерно социално управление¹². От еволюцията на човешкото общество е известно, че човекът първо се приспособява и после осъзнава¹³. Правото е явление на социалната реалност от по-ново време, защото се утвърждава с прехода от първобитно стадо към същинско общество с биологичния вид *Homo sapiens*¹⁴. Съзнанието достига до модела на правото едновременно с еволюцията на човешкото общество¹⁵. Утвърждаваме тезата, че социалното регулиране на човешкото поведение се осъществява с водещата роля на човешкото съзнание.

В хода на историческото развитие социалното управление и социалната практика все повече е свързват с усвояване на външната действителност от социалния субект. Човекът все повече е не само познаващ, но и управляващ и конструиращ света и правото в него. Като част от социалната система за регулиране на човешкото поведение, правото разчита изключително на човешкото съзнание. Горните твърдения са широко споделени в теорията¹⁶. Те са ключови и при обясняване на същ-

⁷ По този въпрос: Михайлова, М., Правото-смисъл, сянка, противоположности, С., 2001, с. 6-7; Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 21. Маринова, Е., За смисъла в правото, отразен в модела на комуникацията в Научни трудове на РУ, том 48, серия 7, 2009, с. 115.

⁸ Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 103.

⁹ Дачев, Л., Към въпроса за подходите в изучаването на правото в Научни трудове на РУ, том 49, серия 7, 2010, с. 17.

¹⁰ Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 110.

¹¹ Михайлова, М., Правото – смисъл, сянка, противоположности, С., 2001, с. 33.

¹² Драмалиев, Л., Философски основи на морала и правото. Обща част, С., 1996, с. 70.

¹³ Вж. Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 126.

¹⁴ Стоилов, Я., Институционалност и ефективност на социалните норми, Годишник на ЮФ, 1986, том, 79, кн. 2, с. 8. Поддържа тезата на автора, според която всеки непосредствено обществен, или съвместен труд изисква повече или по-малко ръководство, което установява хармония между индивидуалните дейности и изпълнява общите функции.

¹⁵ Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 110.

¹⁶ По този въпрос Л. Дачев, Я. Стоилов. Авторите разглеждат еволюционната теория на Фр. Хайек, на Л. Морган за първобитното общество.

ността, действието и значението на интереса за правото. Основно значение за интереса в правото има неговата обвързаност като част от човешкото съзнание.

Разясняването на интереса изисква анализ на неговата социална същност чрез съставките му и връзките между тях. Горният анализ се съдържа на друго систематично място. Извеждането на съставките му чрез субективното и обективното като предикати на дейността представя интереса по-скоро като социален факт¹⁷. Той обаче също се извежда чрез подхода към правото като факт и проява на човешкото съзнание. Интересът е сложна съставна категория, затова няма еднозначно разбиране/ съответно концепция за него. Той е единство на познавателни, оценъчни и волеви елементи. Всички те са елементи на човешкото съзнание.

Интересът е немислим извън индивидуалното и групово съзнание на човека. Той е предпоставка и част от човешкото поведение. Интересът като част от човешкото поведение е обективно зададено явление. Той съществува в неразчленен вид в социалната практика. Правото борави само с положителната социална практика, която е обективирана, външна и масова за човека. Нея правото (човекът) осмисля, полага и насочва ценностно. Тя е социална практика по повод благата и реда на правото.

Именно в този втори план интересът е факторът, който насочва и направлява конкретната дейност на субекта в социалната среда¹⁸. Той е определящ за конкретната дейност на човека, защото е смисълът/същността, която който ръководи индивидуалното съзнание. В това качество като модел, който ръководи индивидуалното съзнание на човека той се полага в нормите на правото. Именно той индивидуалния интерес е проява и продукт на осмислено групово съзнание. Индивидуалният интерес е моделът, който ръководи поведението на конкретния правен субект.

За правото значение има и интересът, съществуващ в груповото съзнание и индивидуалния, който направлява дейността на човека. Ние разглеждаме интереса, отразен предимно в индивидуалното съзнание на човека. Всяка от изброените погоре съставки, които формират интереса, се отразява по специфичен начин в съзнанието и се превръща в част от съдържанието му.

Извеждането на съдържанието на понятието интерес се осъществява чрез характеристиките на явлението интерес, отразени в съзнанието. Сложността на тази задача се дължи на двойственото съществуване на всяка от съставките на интереса. От една страна те са елементи на човешкото съзнание, което е идеално, целево. От друга страна, те са необходими елементи на дейността, която е обективирана, фактическа, което не значи задължително овеществена. Двете прояви на интереса са критерии едно за друго с оглед реализацията от едното към другото състояние и обратно. Определящо според нас е значението на съзнателното, идеално проектиране на обективното в социалните системи, каквато е и правото. Целта на всяко поведение е отношение към човека по повод блага и обратно¹⁹. В тази връзка поддържаеме подхода към правото и интереса, според който правото е отношение към действителността²⁰, а не самата действителност. Човекът полага, изгражда действителността чрез съзнанието.

Всички характеристики на интереса в съвкупност дават понятието за интереса като израз на отношението на човека към заобикалящия го свят. Интересът представлява характеристика на отношението на субекта към условията на неговото битие, изразяваща се в мотивирана и целенасочена дейност, която цели удовлетворяването на определени потребности. Като характеристика на субект – обектното от-

¹⁷ Маринова, Св., Интересът в правото – обективни и субективни проявления, Съвременен право, кн. 4, 2012 г.

¹⁸ Кръстев, Кр., Психологически аспекти на правно-нормативното регулиране, Правна мисъл, 1971, кн. 1, с. 17.

¹⁹ Стоилов, Я., Институционалност и ефективност на социалните норми, Годишник на ЮФ, 1986, том, 79, кн. 2, с. 18.

²⁰ Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 170.

ношение, интересът е синоним, част от човешкото съзнание. То може да бъде индивидуално или колективно. Именно чрез смяната на носителя на индивидуалното и колективно съзнание се осъществява трансформацията на външната – фактическа – страна на интереса като положителна социална практика към формиране на активно и действено (интелектуално, емоционално и волево) отношение към социалните изисквания на действителността и реализацията отново в дейност на субекта. Чрез съзнанието и отразените в него съставки на интереса (интелектуални, емоционални и волеви) обективно действащите фактори на колективното съзнание (колективен интерес) се полагат и превръщат във вътрешен мотив за поведение (индивидуален интерес) и се обективират.

Между двете прояви на интереса има необходима взаимовръзка. Те в кумулативна даденост изграждат същността на явлението. Интереса възниква по външен стимул, той по природа е обект-субектно явление. По създаване и място на функциониране е субект-обектно отношение, той е субективно явление на съзнанието, защото възниква и съществува във вътрешния свят на човека. Той е определящия и ръководния за полагането и реализирането на интереса в правото. Вътрешният свят на човека е съвкупност от разнокачествени елементи – гносеологически образи и емоции, вярвания и ценности, безсъзнателна воля и т. н. Съставките на интереса са продукти на рационалното и чувствено отражение на света в тяхната съвкупност, обозначаваме ги с термина съзнание. Затова съзнанието е осъзнато битие.

Изказаните разсъждения определят интереса като явление на съзнанието, израз на отношението към потребностите и условията на битието. С оглед тезата, че правото е отношение към действителността, а не самата действителност, то и интересът е характеристика на отношението към действителността. Смесеният подход към интереса държи връзка за водещата роля на съзнанието. И общото и единичното се проявяват в дейността и в съзнанието на индивида. Именно съзнанието прави дължимото нормативно и го нормира²¹. Съзнанието извежда интереса от общественото съзнание и го влага в индивидуалното съзнание на човека. Така изгражда нееднозначното съдържание на правото като нормативен модел на социалната реалност.

За контакти:

Гл. ас. д-р Светла Маринова, Катедра “Публичноправни науки”, Университет за национално и световно стопанство, e-mail: smarinova@mail. bg

²¹ Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 65.